

Leraarvaardigheden voor kindgericht onderwijs

Steeds meer scholen zijn bezig om hun onderwijs kindgerichter te maken. De scholen die daarbij beginnen met het veranderen van het organisatiemodel, lopen daarbij al snel tegen de grenzen van de leraarvaardigheden aan. Want juist in het versterken van de leraarvaardigheden zit de crux bij het kindgericht maken van het onderwijs. In dit artikel worden de essentiële leraarvaardigheden voor kindgericht onderwijs besproken.

Dit artikel is het vervolg op het artikel dat Machiel Karels eerder schreef over 'Kindgericht onderwijs in een lerende school'. Dit artikel is te lezen op www.pomanagement.nl of www.wij-leren.nl. De artikelen zijn ook los van elkaar te lezen.

SUBTIEL PROCES

De interactie tussen leerlingen en leraren is een uiterst subtiel proces tussen unieke individuen. Gert Biesta noemt het een 'zwak proces' dat een 'prachtig risico' met zich meebrengt.¹ Deze pedagogisch-didactische interactie is dus niet zomaar in modellen, standaarden of afvinklijstjes te vangen.

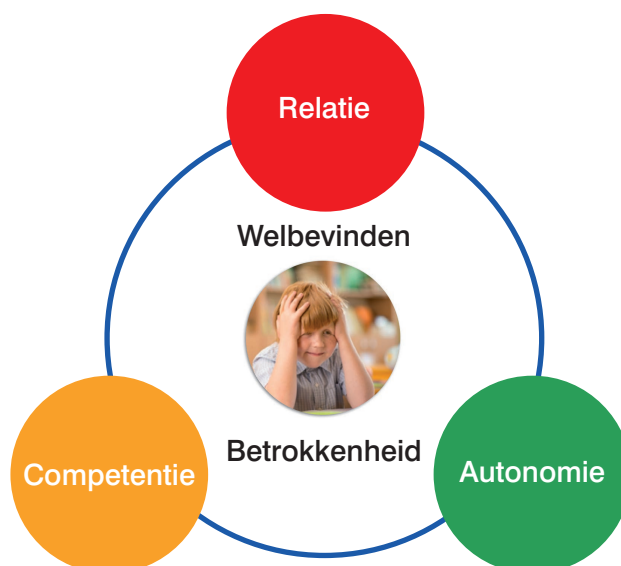
Daarnaast kun je natuurlijk wel onderzoeken hoe je die interactie tussen leerlingen en leraren kunt beïnvloeden. En wat dat voor vaardigheden van leraren vraagt.

VIER ESSENTIËLE VAARDIGHEDEN

Welke vaardigheden van leraren zijn belangrijk als je de leerling centraal wilt stellen in je onderwijs? Het gaat daarbij om vier vaardigheden:

- Waarnemen, herkennen, begrijpen
- Activeren – pedagogische interactie
- Ontwerpen – didactische interactie
- Organiseren van zelfsturing en samenwerking

Deze leraarvaardigheden worden hieronder concreet uitgewerkt. Natuurlijk zijn het in algemene zin vaardigheden om goed onderwijs te kunnen geven. Maar bij kindgericht onderwijs worden bepaalde vaardigheden belangrijker omdat je een pedagogische gerichtheid hebt. Daardoor ontstaat er een duidelijker focus.

¹ Biesta, G. (2015). *Het prachtige risico van onderwijs*.

RELATIE, COMPETENTIE, AUTONOMIE: PEDAGOGIEK ALS LEIDEND PRINCIPE

De focus van het handelen is gericht op de basisbehoeften van leerlingen: relatie, competentie en autonomie. Hierbij is het startpunt de relatie tussen leraar en leerling. Zoals Luc Stevens het zegt: eerst het kind, dan de leerling. Daarmee geeft hij aan dat de basisbehoefte 'relatie' van fundamenteel belang is om vanuit te werken. Pedagogiek eerst!

Het didactisch handelen is gericht op het versterken van de competentiebeleving van de leerlingen. De didactiek staat daarmee ten dienste van de pedagogische basisbehoeften. Didactiek is geen doel op zichzelf, zoals in leerstofgericht onderwijs. Didactiek is het voertuig van de pedagogiek.

Het inspelen op de behoefte aan autonomie is een pedagogisch doel dat ook duidelijk organisatorische vaardigheden vraagt. Als leerlingen zelf keuzes moeten kunnen maken, stelt dat wel eisen aan de leeromgeving en dat moet je wel kunnen organiseren. Samengevat komt het erop neer dat alle vaardigheden van de leraar ten dienste staan van de pedagogische doelen van het onderwijs. De school is een pedagogische instelling!

ORGANISATIEMODEL VERSUS LERAARVAARDIGHEDEN

Als je het onderwijs kindgericht wilt maken, zul je als team dus eerst moeten groeien in leraarvaardigheden. Aansluitend kun je dan het organisatiemodel veranderen door bijvoorbeeld met units te gaan werken. Als je die volgorde omkeert, is de kans groot dat er stress ontstaat. Een ander organisatiemodel vraagt immers ook andere leraarvaardigheden.

WAARNEMEN, HERKENNEN, BEGRIJPEN

De kern van de vaardigheid 'waarnemen, herkennen, begrijpen' zit in een grondige kennis van hoe kinderen leren en zich ontwikkelen. Hoe beter je dat weet, hoe beter je het leerproces tijdens je lessen kunt waarnemen én daar vervolgens op in kunt spelen.

- Je kent de leerlingen, hun interesses en talenten, hun achtergrond en hun welbevinden.
- Je hebt zicht op de groepsprocessen en weet hoe je die moet beïnvloeden.
- Je herkent de vijf niveaus van betrokkenheid en je weet met welke interventies je de betrokkenheid van leerlingen kunt vergroten.
- Je weet hoe kinderen leren en je kunt de variatie daarin herkennen bij de leerlingen.
- Je herkent waar kinderen zijn op de diverse ontwikkelingsgebieden en je weet wat zij nodig hebben om te groeien daarin.

Het komt erop neer dat alle vaardigheden van de leraar ten dienste staan van de pedagogische doelen van het onderwijs.

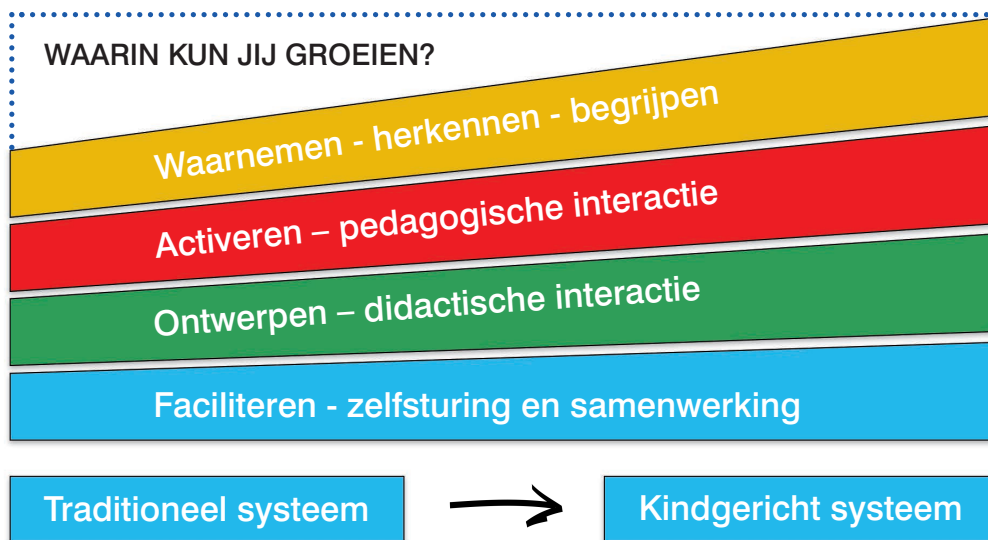
In het traditionele onderwijs gaat het er vaak om dat de leerlingen hun lessen maken. De vraag blijft dan of ze er ook wat van geleerd hebben. De kindgerichte beweging is: van 'lessen maken' naar 'leren en ontwikkelen'.

Om te kunnen zien of er ook werkelijk geleerd wordt, moet je dat als leraar dus tijdens het onderwijsproces kunnen waarnemen. En daar is het kijken naar betrokkenheid cruciaal in. Waar betrokkenheid is, daar wordt

geleerd. De Leuvense betrokkenheidsschaal onderscheidt vijf niveaus van betrokkenheid. De mate waarin je als leraar in staat bent om de betrokkenheid van leerlingen te beïnvloeden, bepaalt de impact die je hebt op het leren van kinderen.

WAT IS KINDGERICHT ONDERWIJS?

De kern van kindgericht onderwijs is steeds dat het onderwijs wordt vormgegeven met de **brede ontwikkeling van de leerling als uitgangspunt** op basis van **betrokkenheid** en **zelfstandigheid en zelfsturing** van de leerling, met **variëteit in leerroutes en werkvormen**, binnen een **flexibel groepsdoorbekend organisatiemodel ondersteund door ICT**.

ACTIVEREN – PEDAGOGISCHE INTERACTIE

De kern van de pedagogische interactie zit erin dat de leraar voortdurend gericht is op het **bevorderen van de zelfsturing en zelfbeoordeling** van de leerlingen. Je wilt immers **zelfstandig leergedrag** van de leerlingen bevorderen. De interactie zal dan ook veelal activerend zijn en minder sturend. Sturing leidt namelijk tot volgzzaamheid en activeren leidt tot zelfsturing en eigenaarschap.

- Je realiseert samen met de leerlingen een positief groepsklimaat.
- Je kunt spel- en leersituaties verrijken door mediërende interventies.
- Je kunt soepel schakelen tussen sturen, ontvangen en activeren.
- Je laat kinderen reflecteren op hun leerproces en hun inspanning.
- Je evalueert systematisch met kinderen hun groei in zelfstandig leergedrag.
- Je maakt kinderen bewust van de volgende stappen in hun ontwikkeling.
- Je bevordert dat kinderen op hun eigen niveau uitdagende doelen stellen.
- Je leert kinderen om hun eigen werk kritisch te beoordelen.
- Je maakt kinderen bewust van de relatie tussen hun eigen inspanningen en het resultaat daarvan.
- Je bevordert dat kinderen inzicht ontwikkelen in hun sterke en zwakke kanten.
- Je leert kinderen om belemmerende gedachten om te buigen naar helpende gedachten.

Het is niet zo dat je alleen nog maar activerend bezig bent als kindgerichte leraar. Je bent feitelijk doorlopend bezig met de balans tussen sturen en activeren. De vraag is: wat heeft deze leerling op dit moment nodig om zelfstandig leergedrag vorm te kunnen geven?

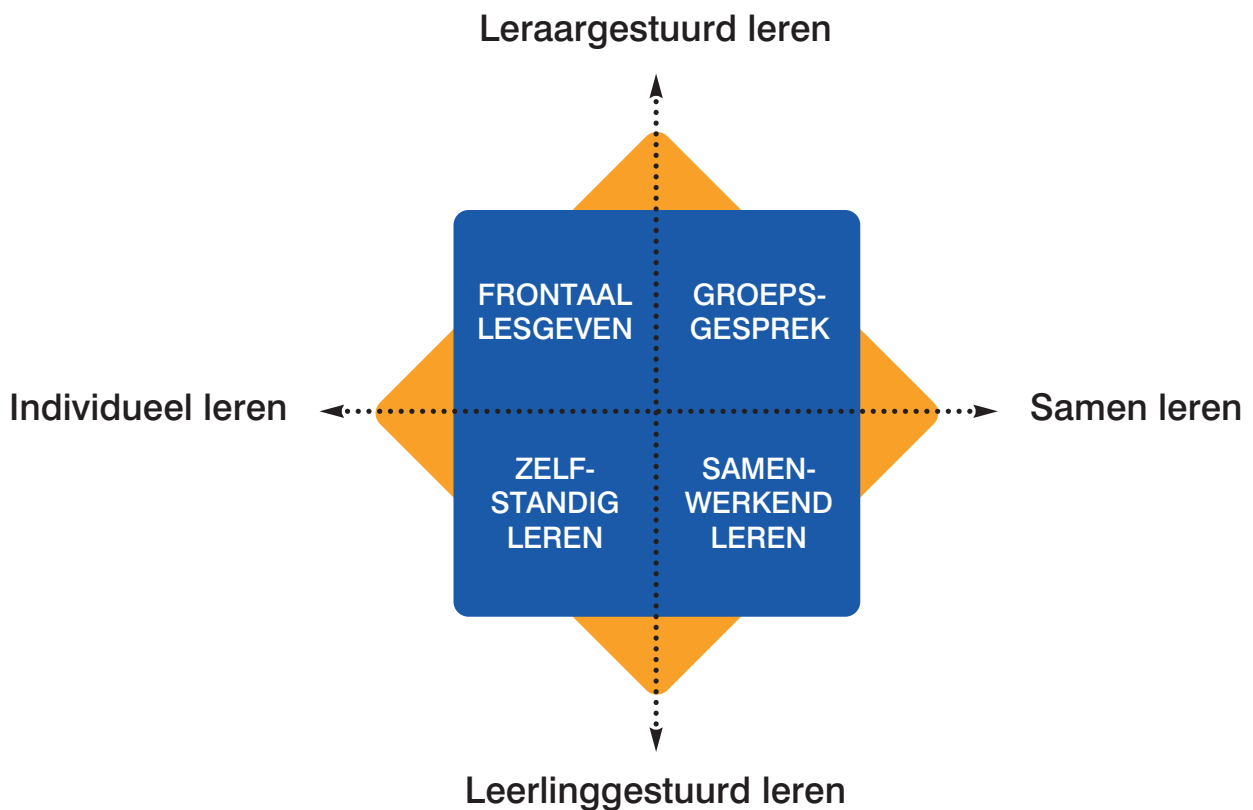
ONTWERPEN – DIDACTISCHE INTERACTIE

De kern van de didactische interactie is dat je als leraar heel goed weet wat de essentie is van de leerstof waarmee je bezig bent. Hoe duidelijker je die kern van de leerstof op je netvlies hebt staan en de onderlinge samenhang kent, hoe beter je de leerlingen hierin kunt begeleiden.

- Je hebt kennis van de samenhang in de leerstof en van de opbouw van doelen.
- Je kent de fasen van het leerproces en weet welke activiteiten in welke fase passend zijn.
- Je gebruikt de methodes in plaats van deze slaafs te volgen.
- Je gebruikt bronnen om keuzes te onderbouwen.
- Je toetst formatief, dus gericht op het achterhalen van de volgende groeistap.
- Je ontleent de betekenis van de verschillende vakken aan een overkoepelend thema.

We moeten kinderen leren om hun vrijheid te dragen.

Gert Biesta

In het traditionele onderwijs zijn methodes vaak volgestopt met extra werk om de groep maar als groep bij elkaar te kunnen houden. Een techniek als het directe-instructiemodel kan dan helpen om het leerstofaarklassensysteem wat te optimaliseren. Dat is een loffelijk streven, maar het blijft daarmee in de kern wel een leerstofgerichte benadering in een kindonvriendelijk systeem. Helder zicht op de kern en samenhang van de leerstof zorgt ervoor dat je gemakkelijker keuzes kunt maken in de leerstof en bepaalde zaken kunt clusteren of weglaten. Dit geeft ruimte aan zowel leerlingen als leraren.

SOEPEL OMGAAN MET LESSTOF

Zoals gezegd, staat de didactiek ten dienste van de pedagogiek. Je moet immers wel leerstof als ‘werkmateriaal’ hebben om de kinderen hun tanden in te laten zetten en zo ook hun metacognitieve vaardigheden te laten ontwikkelen. Ze leren alleen doorzettingsvermogen als ze de kans krijgen om die vaardigheid te oefenen door te worstelen met de leerstof.

Een leraar die zowel inhoudelijke als pedagogische doelen wil dienen, zal dus echt met zijn leerstof moeten kunnen ‘spelen’. Dat vereist dat je de essentie van de leerstof en de onderlinge samenhang goed helder hebt. Niet om als vakidoot de leerling voorbij te zien, maar om echt pedagoog te kunnen zijn.

FACILITEREN VAN ZELFSTURING EN SAMENWERKING

- Je kunt een rijke leeromgeving ontwerpen en organiseren.
- Je lokt uit, maakt nieuwsgierig, stelt vragen, luistert, ziet en coacht.
- Je laat leerlingen vanuit inzicht in hun ontwikkeling keuzes maken.
- Je faciliteert leerlingen individueel en in groepsverband, zodat zij blijven leren en zich durven ontwikkelen.
- Je oefent invloed uit op het systeem van de school om het leren van kinderen te optimaliseren.

De kern van deze vaardigheid is dat je een leeromgeving weet te creëren waarin kinderen ook werkelijk zelfsturend en zelfbeoordelend bezig kunnen zijn. Je kunt daar dan vervolgens als leraar coachend en begeleidend bij betrokken zijn.

In het traditionele onderwijssysteem ligt de sturing vaak bij de leraar en dan is een wat meer klassikaal organisatie-model niet zo’n probleem. Wanneer de sturing steeds meer bij de leerlingen komt te liggen, vraagt dat meer flexibiliteit van de organisatievormen. Dat moet je wel weten te organiseren als leraar.

VERSCHILLEN TUSSEN LERAREN

Het is belangrijk om te bedenken dat leraren mogen verschillen, net als leerlingen. Dit artikel over essentiële leraarvaardigheden wil dan ook geen modelleraar voorschrijven. Het is juist mooi als er in een team verschillen zijn en deze ook benut worden voor de school als geheel of voor specifieke leerlingen of vakgebieden.

DEZE VAARDIGHEDEN IN TRADITIONEEL ONDERWIJS

Welke rol kunnen deze leraarvaardigheden spelen in traditioneel onderwijs? Natuurlijk zijn dit ook prima leraarvaardigheden om traditioneel onderwijs te geven. Maar er zal iets gaan veranderen. Als je deze kennis en vaardigheden namelijk hebt en zo werkt, ga je zien dat er binnen het traditionele systeem te weinig betrokkenheid en dus te weinig leren is. Je gaat ook zien dat de grenzen van de leerjaren voor veel kinderen erg beknellend zijn en dat veel andere kinderen juist moeite hebben om aan dit leertempo te vol-

doen. En dan ga je vanzelf op zoek naar meer ruimte in je organisatievormen, zodat je het onderwijs kindgericht kunt maken. En wat is er nu mooier dan je onderwijs meer in lijn brengen met je passie? Geef je pedagogische hart weer de ruimte!

OVER DE AUTEUR

Machiel Karels is onderwijsadviseur bij **De lerende school** en initiatiefnemer van onderwijskundig kennisplatform **Wij-leren.nl**.

TEKST MACHIEL KARELS
FOTOGRAFIE SHUTTERSTOCK EN AANGELEVERD

	Traditioneel	Adaptief	Flexibel	Innovatief	Toekomstgericht
Pedagogisch handelen	<ul style="list-style-type: none"> Leraar vertelt leerling hoe de wereld in elkaar zit en schrijft de regels voor. Leraar is eindverantwoordelijk, maakt de keuzes in de lesstof. 	<ul style="list-style-type: none"> Leraar organiseert en stuurt en zet leerlingen aan tot denken. Leraar bevordert reflectie van kinderen. Organisatie en evaluatie nog vooral klassikaal. 	<ul style="list-style-type: none"> Leraar organiseert en stuurt en zet leerlingen aan tot denken. Leerlingen medeverantwoordelijk, gedeeld eigenaarschap door formatieve evaluatie. Coachingsgesprekken. 	<ul style="list-style-type: none"> De leraar is naast kennisbron vooral mentor en ondersteunt in die rol het leerproces van de leerlingen. Leerlingen in grote lijnen al eigenaar van eigen leerproces. Betrokkenheid zowel door vorm als door inhoud. 	<ul style="list-style-type: none"> Leraar als coach. Zelfsturing en eigenaarschap als leidend principe. Onderzoekend leren als start. Leerlingen gaan met anderen aan de slag vanuit eigen interesse en behoefte. Motivatie en betrokkenheid vooral door inhoud.
Didactisch handelen	<ul style="list-style-type: none"> Directe-instructiemodel als effectieve instructie. Vaste leerstofordering en aanpak, die geen rekening houdt met de voorkennis van leerlingen. Coöperatieve werkvormen als middel om de les aantrekkelijker te maken. Summatieve evaluatie leidend. 	<ul style="list-style-type: none"> Directe-instructiemodel als werkwijze om globaal ruimte te geven aan verschillen. Variatie in vormaspecten belangrijker dan inhoudelijke variatie. Structurele inzet van coöperatieve werkvormen wordt behalve als middel om leerlingen te activeren ook ingezet om samenwerkend leren te stimuleren. 	<ul style="list-style-type: none"> Minder rigide omgang met directe instructie en met de vaste indeling van leerlingen. Aandacht voor de werking van het brein. Groeiende aandacht voor het vakinhoudelijke leerproces en voor de rol van metacognitie (leren leren). Coöperatieve werkvormen om leerlingen te activeren en samenwerkend leren te ontwikkelen. 	<ul style="list-style-type: none"> Geen gebruik van het directe-instructiemodel, noch van een driedeling van de groep. Coöperatieve werkvormen structureel onderdeel van het oefenproces. Rekening houden met de werking van het brein. Veel aandacht voor het leerproces en voor leren leren (metacognitie). Mogelijkheid om instructie te kiezen of over te slaan. 	<ul style="list-style-type: none"> Actieve, onderzoekende introductie van nieuwe onderwerpen. Leerlingen kiezen zelf of en hoe ze gerichte instructie willen ontvangen: van een leraar, van een medeleerling of via een andere manier zoals een instructiefilm. Veel aandacht voor de effectiviteit van het leerproces en bewust inzetten van samenwerkingsvormen en van metacognitie. Feedback en open vragen zijn gericht op leerproces en de inhoudelijke diepgang, niet zozeer op het antwoord.